Cyfarfod	Pwyllgor Craffu Gofal
Dyddiad	30ain Ionawr 2020
Teitl	Dementia
Awdur	Mari Wynne Jones, Uwch Reolwr Oedolion
Aelod	Dafydd Meurig, Aelod Cabinet Oedolion, Iechyd a Llesiant

1. Pwrpas yr Adroddiad

1.1 Cyflwynir yr adroddiad hwn i'r Pwyllgor Craffu Gofal er gwybodaeth ac i godi ymwybyddiaeth o'r cyflwr Dementia gan roi trosolwg i Aelodau o'r hyn sydd ar waith yng Ngwynedd i sicrhau cefnogaeth a gwasanaethau i unigolion sydd yn byw gyda Dementia.

2. Cyflwyniad

<u>Beth ydi Dementia?</u>

2.1 Mae dementia yn salwch dinistriol, sy'n fwy na dim ond colli'r cof. Mae'n glefyd dirywiol ar yr ymennydd sy'n cyfyngu ar fywyd ac yn effeithio ar bob rhan o allu corfforol, gwybyddol, emosiynol a chymdeithasol unigolyn[1].

2.2 Mae dementia yn gyflwr cynyddol sy'n gwaethygu dros amser, ac mae'n rhaid i berson sydd â dementia ddibynnu fwyfwy ar ofalwyr wrth i'r cyflwr ddatblygu. Nid oes gwellhad er bod triniaethau sy'n gallu arafu datblygiad rhai mathau o gyflyrau mewn rhai achosion.

<u>Adnabod maint yr her</u>

2.3 Mae disgwyl i'r niferoedd sy'n cael diagnosis o ddementia gynyddu dros amser, a gwelir yn ddiweddar bod mwy o oedolion ifanc (dan 65 oed) yn derbyn diagnosis o Ddementia. Mae effaith dementia yn sylweddol ar unigolion, eu teuluoedd a ffrindiau ac yn rhoi pwysau mawr ar wasanaethau statudol Iechyd a Gofal a'r trydydd sector.

2.4 Yn ôl amcangyfrifon mae dros 45,000 o bobl yng Nghymru yn byw gyda dementia ar hyn o bryd, ac mae disgwyl y bydd y ffigwr hwn yn fwy na 55,000 erbyn 2021. Erbyn 2055, amcangyfrifir y bydd dros 100,000 o bobl yng Nghymru yn byw gyda dementia.

2.5 O'r cyfanswm o 45,000 o bobl yng Nghymru sy'n byw gyda dementia, amcangyfrifir bod tua dwy ran o dair ohonynt yn byw yn y gymuned, ac un rhan o dair yn byw mewn cartrefi gofal neu breswyl[2].

---

[1] Llywodraeth Cymru (2016). Dementia: mwy na dim ond colli'r cof.
[2] Cymdeithas Alzheimer's (2015), Diagnose or disempower? Receiving a diagnosis of dementia in Wales.

2.6 Wrth i bobl fyw yn hŷn, mae nifer yr achosion o ddementia yn debygol o gynyddu. Dengys Ffigwr 1 a Thabl 1 y cynnydd, a rhagwelir y bydd y nifer o bobl hŷn gyda dementia yng Ngogledd Cymru yn cynyddu 72% rhwng 2015 a 2035. Fodd bynnag mae astudiaeth ddiweddar yn awgrymu na fydd y 'ffrwydriad' a ragwelir mewn nifer yr unigolion sydd yn byw gyda dementia mor ddifrifol â'r hyn a ragdybiwyd.

Ffigwr 1: Nifer y bobl 65 oed a throsodd y rhagwelir y bydd ganddynt ddementia, awdurdodau unedol Gogledd Cymru, 2015 i 2035

Ffynhonnell: Uned Data Ystadegol Llywodraeth Cymru; Daffodil

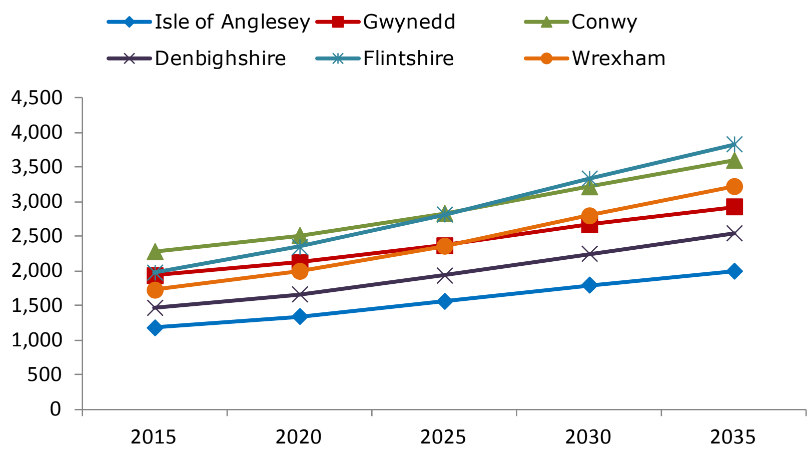

Tabl 1: Nifer y bobl 65 oed a throsodd y rhagwelir y bydd ganddynt ddementia, Gogledd Cymru ac awdurdodau unedol, 2015 i 2035

	2015	2020	2025	2030	2035
BIPBC	10,530	11,951	13,839	16,039	18,094
Ynys Môn	1,174	1,338	1,557	1,792	1,993
Gwynedd	1,927	2,115	2,360	2,664	2,923
Conwy	2,276	2,509	2,828	3,212	3,594
Sir Ddinbych	1,463	1,659	1,929	2,245	2,541
Sir y Fflint	1,972	2,340	2,811	3,332	3,827
Wrecsam	1,719	1,991	2,354	2,793	3,216

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru, Daffodil

2.7 Mae'n anodd iawn cael data cywir ynghylch gwir nifer yr unigolion sydd yn byw gyda dementia neu amhariad ar y cof yng Ngwynedd gan fod nifer fawr sydd yn dod i'n sylw ddim wedi derbyn asesiad na diagnosis swyddogol.

2.8 Mae sicrhau cefnogaeth a gofal i unigolion sy'n byw gyda Dementia yng Ngwynedd yn heriol o ganlyniad i nifer uchel o boblogaeth hŷn yn y Sir a natur ddaearyddol. Mae cymdeithas 'Alzheimers' yn nodi heriau i gefnogi unigolion â dementia mewn ardaloedd gwledig gyda llai o debygolrwydd y caiff gwasanaethau cymorth eu comisiynu yno. Mae cysylltiadau trafnidiaeth gwael yn ei gwneud hi'n anodd cael at gymorth a gwyddom fod gofalwyr yn fwy tebygol o deimlo'n ynysig a bod diffyg cefnogaeth ar gael.

Effaith ar unigolion, teuluoedd a ffrindiau

2.9 Gall byw gyda'r cyflwr dementia gael effaith emosiynol, cymdeithasol, seicolegol ac ymarferol mawr ar berson a'u teuluoedd a ffrindiau.

2.10 Mae'r clefyd yn effeithio yn wahanol ar bob unigolyn. I rai pobl mae effaith y clefyd i'w weld yn syth. I lawer o bobl eraill mae'n arwain at ddirywiad araf a phoenus ac yn gallu arwain at golli popeth sy'n bwysig iddynt. Mae gan y cyflwr dementia nifer o sgil effeithiau, gyda'r mwyafrif y bobl yn wynebu problemau gyda'r cof. Yn ei dro, mae hyn yn arwain at golli hunan barch, hyder, annibyniaeth ac ymreolaeth. Mae'r cyflwr yn cael effaith ar rolau cymdeithasol a pherthnasoedd; y gallu i gyflawni gweithgareddau, hobïau a sgiliau bywyd dyddiol megis gofalu am ofal personol, coginio a gyrru. Gall unigolion hefyd brofi anawsterau cyfathrebu a cholli'r gallu i wneud penderfyniadau penodol ynghylch eu bywyd. Mae'r cyflwr yn gallu arwain at newid mewn personoliaeth unigolyn a gall arwain at ymddygiad heriol tuag at eu hunain ac eraill.

2.11 Mae'r cyflwr Dementia yn effeithio ar deuluoedd a ffrindiau unigolion sydd yn byw gyda'r cyflwr. Mae gofalu am unigolyn sydd yn byw gyda Dementia yn gallu rhoi straen mawr ar ofalwyr ac mae'n bwysig eu cefnogi yn y rôl o ofalu.

<u>Yr Iaith Gymraeg</u>

2.12 Yn achos siaradwyr Cymraeg sy'n byw gyda Dementia, mae derbyn gofal a chymorth yn eu mamiaith neu iaith o'u dewis yn fater o angen clinigol.

<u>Cyd-destun Cenedlaethol</u>

2.13 Gweledigaeth Cynllun Gweithredu Cymru ar Gyfer Dementia 2018-2022 yw "(cenedl sy'n deall dementia ac sy'n cydnabod hawliau pobl â dementia, sy'n eu gwerthfawrogi ac yn eu helpu i fyw mor annibynnol ag y bo modd yn eu cymunedau." Mae'r Adran Oedolion Iechyd a Llesiant yn ymrwymedig i gyflawni gofynion y cynllun ac yn adrodd ar lwyddiannau a'r rhwystrau i Grŵp Sicrwydd Cyflenwi a Gweithredu ar Ddementia.

2.14 Mae Dementia yn thema benodol o fewn Y Rhaglen Genedlaethol Heneiddio'n Dda. Un o nodau'r rhaglen yw "gwneud Cymru'n genedl sy'n cefnogi dementia drwy adeiladu a hyrwyddo cymunedau sy'n cefnogi pobl â dementia". Ein gweledigaeth fel Cyngor yw cefnogi holl bobl Gwynedd i ffynnu ac i fyw bywyd cyflawn yn eu cymuned, mewn Sir sy'n un o'r Siroedd gorau i fyw ynddi. Mae'n flaenoriaeth yng Nghynllun y Cyngor i sicrhau fod gennym wasanaethau gofal sy'n helpu i bobl fyw eu bywydau fel y maent yn dymuno.

3. Cefnogaeth a Gwasanaethau Gwynedd.

3.1 Ein gweledigaeth ydyw darparu gwybodaeth, cyngor a chymorth amserol i unigolion a dementia yng Ngwynedd. Mae ystod o gefnogaeth ar gael i unigolion sydd â diagnosis o Ddementia sydd yn amrywio o wybodaeth a chefnogaeth gymunedol yn ystod arwyddion cynnar o'r clefyd, gwasanaethau prif lif megis gwasanaethau gofal cartref a gofal dydd i ofal arbenigol dwys ar gyfer cyfnodau olaf y salwch.

<u>Gwella ymwybyddiaeth a dealltwriaeth o Ddementia</u>

3.2 Mae'r cynllun 'Dementia GO' yn darparu hyfforddiant codi ymwybyddiaeth Cyfeillion Dementia, ac yn hyrwyddo cymunedau Dementia Cyfeillgar. Mae datblygiad technolegol unigryw 'VR' (Virtual

Reality) wedi helpu i godi ymwybyddiaeth o ddementia. Hwn yw'r cyntaf o'i fath yng Nghymru gan ei fod yn dechnoleg ddwyieithog, ac mae'r 'VR' yn cyfleu'r dryswch, a'r hyn y byddai rhywun gyda dementia yn ei deimlo, a'r lleisiau y byddent yn ei glywed.

Byw mor dda â phosib cyhyd a phosib gyda dementia

3.3 Mae'n bwysig iawn i bobl sydd yn byw gyda dementia i aros yn eu cartrefi cyhyd a phosib a'u bod yn cael cymorth i barhau yn saff a diogel yn y cartref. Bydd nifer fawr yn ddibynnol ar deulu a ffrindiau i'w cefnogi ac mae angen sicrhau fod y gofalwyr hyn yn cael seibiant rhesymol o'i rôl gofalu er mwyn parhau i allu gofalu a chael bywyd y tu hwnt i ofalu.

3.4 Mae arian cronfa ICF Llywodraeth Cymru wedi ei ddefnyddio i ehangu'r gefnogaeth 'Cyswllt Dementia' gan Gymdeithas Alzheimers. Mae'r gwasanaeth hwn yn bwynt cyswllt syml sydd yn cysylltu defnyddwyr gwasanaeth, gan gynnwys eu gofalwyr, gyda chefnogaeth ymarferol i'w grymuso i ymdopi gyda'r cyflwr a pharhau i fod yn actif o fewn eu cymunedau. Mae'r gwasanaeth Cyswllt Dementia yn rhoi cefnogaeth i unigolion sydd heb dderbyn diagnosis yn ogystal â'r rhai sydd wedi cael diagnosis o ddementia. Mae 5 elfen i'r gwasanaeth: cefnogaeth dros y ffon; galwadau cadw mewn cyswllt; cefnogaeth arbenigol yn y gymuned; cefnogaeth gwirfoddolwyr i alluogi unigolion i barhau i gymryd rhan yn y gymuned a hunan reoli. Yn ogystal, mae'r Gymdeithas Alzheimers yn darparu cyrsiau ar gyfer gofalwyr, teuluoedd a ffrindiau unigolion sydd â diagnosis o Ddementia i'w cefnogi i ddeall ac ymdopi gyda'r cyflwr, darparu cefnogaeth a gofal a gwybodaeth am faterion cyfreithiol ac ariannol.

3.5 Mae 'Dementia Go' yn wasanaeth gwerthfawr sy'n cefnogi pobl sydd yn byw gyda chyflyrau dwys megis Dementia a Parkinsons. Mae'r Tîm wedi cyflwyno prosiect newydd yn ddiweddar, "Munud i Symud", sef cynllun ymarferion corfforol ysgafn i breswylwyr cartrefi gofal y Cyngor. Mae'r rhaglen waith o weithgareddau amrywiol yn arwain at wythnos mabolgampau blynyddol rhwng y cartrefi.

3.6 Mae'r gwasanaeth 'Galwch Draw' wedi ei sefydlu gydag arian cronfa ICF sy'n canolbwyntio ar ddarparu cefnogaeth i unigolion sydd yn byw gyda dementia a'i gofalwyr trwy gynnig darpariaeth seibiant ac egwyl fer i gefnogi unigolion a dementia a'i gofalwyr yng nghartref cyfranogwyr.

3.7 Mae cyllideb ICF Llywodraeth Cymru hefyd wedi ein galluogi i benodi gweithwyr cefnogol Dementia sydd yn rhan o'r Timau Adnodd Cymunedol ac yn cefnogi unigolion a'r cyflwr dementia a'i gofalwyr i barhau i fyw yn annibynnol yn eu cymunedau.

3.8 Mae darpariaeth gofal dydd arbenigol i unigolion a dementia ar y cyd a Bwrdd Iechyd Betsi Cadwaladr yn bodoli yn ardal Llyn a Bangor sydd yn darparu ysbaid i ofalwyr a chefnogaeth glinigol i fonitro cyflwr iechyd yr unigolyn.

3.9 Mae cydnabyddiaeth na fydd yn bosib bob amser i bobl barhau i aros yn eu cartref eu hun. Mae Gwynedd yn awyddus i sicrhau fod pobl gyda dementia yn derbyn y gofal mwyaf addas mor lleol ag sy'n bosib. Mae unedau gofal dementia arbenigol wedi eu sefydlu o fewn nifer o gartrefi

preswyl Cyngor Gwynedd ynghyd ac un cartref preswyl penodol sydd yn darparu gofal ar gyfer unigolion a dementia (Cartref Plas Maesincla). Yn ogystal â gofal hir dymor mae'r unedau yn cynnig gofal dros dro sydd yn rhoi ysbaid i ofalwyr. Mae unedau arbenigol eisoes yn bodoli yng nghartrefi Llys Cadfan, Bryn Blodau, Plas Hafan a Phlas Hedd. Mae cynlluniau ar gyfer datblygiadau pellach yng nghartref Hafod Mawddach yn ystod y flwyddyn ariannol nesaf.

4 Camau nesaf

4.1 Byddwn yn parhau i ymrwymo i gyflawni gofynion Cynllun Gweithredu Cymru ar Gyfer Dementia trwy gydweithio gydag unigolion, eu teuluoedd a ffrindiau a'n partneriaid yn y trydydd sector a'r Bwrdd Iechyd.

4.2 Rydym yn ddibynnol ar arian dros dro i gefnogi nifer fawr o'r datblygiadau yn y ddarpariaeth gofal i unigolion a dementia. Yr her fydd sicrhau arian hir dymor i sicrhau cynaladwyedd a datblygiad pellach y gwasanaethau hyn.